

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Ijsvogel (*Alcedo atthis*) A229

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (inwerkingtreding 1981). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De ijsvogel is niet te verwisselen met andere vogels, de vogel is uniek zowel wat lichaamsbouw als kleur betreft. Vaak ziet men echter niet veel meer dan een metaalblauwe flits of krijgt men alleen zijn luide fluitende roep te horen. De ijsvogel is een viseter die gebonden is aan stilstaand of langzaam stromend zoet water. De nesten worden uitgegraven in steile, zandige oevers. De ijsvogel is een standvogel maar hij zwerft in de winter.

Relatief belang binnen Europa: De ijsvogel komt voor in vrijwel het gehele Palaearctisch gebied met een zuidelijke verspreiding voor tot in Nieuw-Guinea en Noord Afrika. Het is een wijdverspreide broedvogel in Europa met uitzondering van het noorden. De Europese populatie (39.000-91.000 paren in landen van de Europese Unie, 1% in Nederland) vertoonde in 1970-1990 een grote afname en bleef daarna, in de periode 1990-2000, stabiel. De staat van instandhouding van de Europese populatie is aangemerkt als ongunstig en nog niet hersteld van een eerdere afname.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De broedbiotoop van de ijsvogel bestaat uit beschutte visrijke, ondiepe, heldere en doorgaans langzaam stromende wateren van minimaal twee meter breed. Het nest is een gegraven hol in steile, vaak afkalvende oevers, wanden van afgravingen of aardkluiten van omgewaaide bomen. De ijsvogel vertoont daarbij voorkeur voor een steilwand van minimaal 2 meter, de grondsoort is bij voorkeur leemhoudend zand. Het nest ligt doorgaans direct aan of binnen 200 meter van de waterkant. Voedsel zoekt de ijsvogel vanaf een zitplaats zoals overhangende takken, waarvan de vogel direct in helder water kan duiken. De zichtdiepte van dieper water moet minstens 1 meter zijn, de minimale waterdiepte is 10 centimeter. Het foeragegebied kan zich uitstrekken tot op enkele kilometers van het nest.

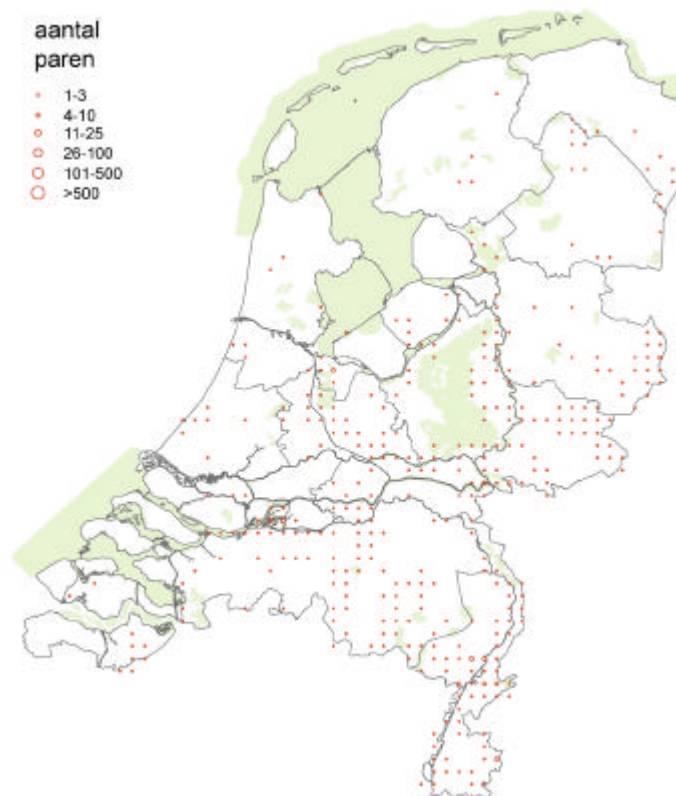
Voedsel: Het voedsel van ijsvogels bestaat voornamelijk uit visjes en waterinsecten zoals libellenlarven, waarbij vis de voorkeur heeft.

Rust: De verstoring gevoeligheid van de ijsvogel is matig (verstoring bij < 100 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is matig (halfopen landschap). Over een effect van verstoring op de populatie is niets bekend. Recreatieactiviteiten kunnen tijdens de vestiging van de soort een licht verstoring effect hebben. Vooral verstoring door waterrecreatie met kanoërs, roei- en motorboten vormt een bedreiging. Verstoring door wandelaars komt in mindere mate voor.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de ijsvogel tenminste 40 paren vereist binnen een termijn van 5 jaren na strenge winters. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal tenminste 5 sleutelpopulaties vereist (>200 paren).

4. Huidig voorkomen

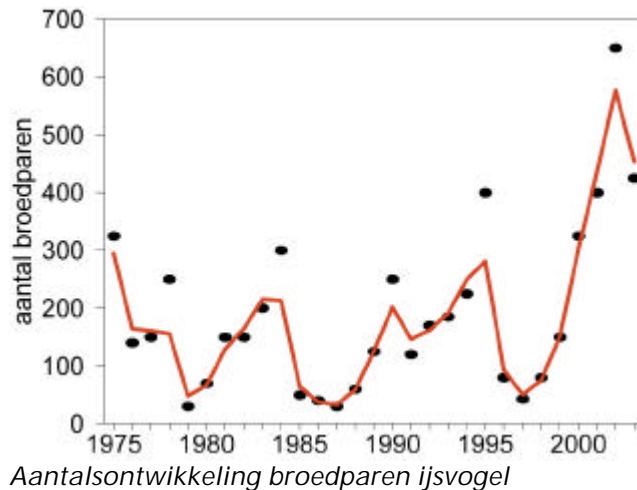
De ijsvogel komt in ons land verspreid over alle provincies voor (met uitzondering van de Waddeneilanden). Gewoonlijk is hij het talrijkst in het oosten en zuiden van het land. De Biesbosch herbergt echter een opmerkelijk bolwerk van deze soort. Waar natuurlijke beken, ondiep water en steiloevers aanwezig zijn, is het verspreidingsgebied van de ijsvogel (op atlasblokniveau) aaneengesloten: in Twente, de oostelijke Achterhoek, in centraal Noord-Brabant, Midden- en Zuid-Limburg en in delen van het rivierengebied. De natuurlijke verspreiding (als broedvogel) betreft het gehele land met uitzondering van het Waddengebied.

Verspreidingskaart ijsvogel

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: De jaarlijkse stand van de ijsvogel is sterk afhankelijk van de strengheid van de voorafgaande winters. Na de strengste winter van de vorige eeuw (1962/63) waren er minder dan 20 paar overgebleven. Daarna duurde het tien jaar voordat zich een duidelijk herstel aftekende. Sinds 1975 worden in topjaren weer aantallen van enkele honderden bereikt.

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien (die is significant en bedraagt > 5% per jaar). Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een sterke toename (significant, > 5% per jaar).

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig

De verspreiding van de ijsvogel wordt sterk beïnvloed door de strengheid van de winters. In sommige atlasblokken is de soort na 1980 verdwenen, bijvoorbeeld daar waar na 1980 nog beken zijn gekanaliseerd. Uitbreiding van het tijdelijke broedgebied (door nieuwe afgravingen), het weer in natuurlijke staat brengen van beken en andere waterlopen, en verbeterde waterkwaliteit hebben geleid tot bezetting van nieuwe atlasblokken. Het verspreidingsgebied vertoont sinds 1973-1977 een licht negatieve verandering met een afname van 10%. In het totaal is de ijsvogel in 352 atlasblokken aanwezig, uit 169 verdwenen en in 138 atlasblokken verschenen. In de jaren na de strenge winters van 1995-96 en 1996-97 namen de aantallen toe en was het verspreidingsgebied van de ijsvogel ongekend ruim (vooral in Laag-Nederland).

Beoordelingsaspect populatie: gunstig

De talrijkheid van de ijsvogel wordt net zoals de verspreiding sterk beïnvloed door de strengheid van de winters. In broedseizoenen volgend op strenge winters (1979, 1985-87, 1996-97) zijn er maar ongeveer 50 broedparen. Na zachte winters (1975, 1984, 1995, 2001) stijgt het aantal broedparen tot 300-400 paren, incidenteel nog meer. De landelijke broedpopulatie herstelde zich snel na de strenge winters van 1995-1996 en 1996-1997. Na de strenge winters namen de aantallen van de ijsvogel toe tot voor Nederland ongebruikelijke hoogtes, zoals in 2001: 375-425 paren en in 2002: 650-700. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 120 paren en in 1999-2003 gemiddeld 390 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig

De toename van ijsvogels is, naast een serie van milde winters, te danken aan veranderingen in het landschap en de waterhuishouding. Veel beeklopen zijn weer in natuurlijke staat hersteld. In allerlei wateren wordt een meer natuurgericht beheer dan vroeger toegepast, in combinatie met een verbeterde kwaliteit van oppervlaktewater. Verschillende bedreigingen kunnen het leefgebied van de ijsvogel ongeschikt maken. Een slechte waterkwaliteit met verontreiniging, een laag zuurstofgehalte en hoge voedselrijkdom is negatief voor de visstand, macrofauna en doorzicht van het water. Onnatuurlijk peilbeheer leidt tot te grote fluctuaties in waterpeil, kanalisatie doet nest- en foerageergelegenheid verdwijnen. Gebrek aan natuurlijke dynamiek is bij veel beken een knelpunt omdat dan nauwelijks nieuwe nestgelegenheid ontstaat. Verstoring door waterrecreatie nabij nestholtes speelt lokaal een rol.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig

Het recente populatieherstel van de ijsvogel lijkt duurzaam. Enerzijds is de waterkwaliteit sterk verbeterd, met goede visstand en goed doorzicht. Anderzijds zijn op een aantal plaatsen gekanaliseerde beken hersteld zodat ze opnieuw kronkelen en de oevers nestgelegenheid bieden. Ook de veronderstelde klimaatopwarming zal naar verwachting gunstig uitpakken voor deze soort die ernstig onder strenge winters te lijden heeft. In goede jaren zal in de toekomst een stand van 300-500 paren regel kunnen zijn, met nog een verhoging in uitzonderlijk gunstige jaren. De

huidige broed- en overwinteringsplaatsen omvatten tot enkele tientallen paren. Of deze plaatsen ook voldoende geschikt zijn om een grote populatie van meer dan enkele tientallen paren te laten overleven onder streng winterweer, is nog een open vraag.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 200 paren (binnen een termijn van 5 jaren na strenge winters), verdeeld over ten minste 5 sleutelpopulaties.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Voor het behoud van de ijsvogel als broedvogel zijn ten minste 5 sleutelpopulaties nodig, met per populatie ten minste 40 paren (> 200 paren). Ondanks gestage toename, blijft de populatie erg gevoelig voor strenge winters. Op de lange termijn is er naar te streven om via beekherstel een vitale populatie op te bouwen die ook na strenge winters van redelijke omvang blijft (> 200 paren). Voldoende geschikt en ongestoord broedgebied voor de streefpopulatie is te creëren door een verder herstel van natuurlijke beeksystemen met meanderende beken, een goede waterkwaliteit en natuurlijker peilbeheer ten behoeve van voldoende nestgelegenheid en voedsel. Uitwisseling met andere Europese populaties moet mogelijk blijven.

Oordeel: gunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	1981	2004
Verspreiding	matig ongunstig	gunstig
Populatie	matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	gunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	gunstig
Eindoordeel	matig ongunstig	gunstig

6. Bronnen

- Boer, T. den, 1992. Aanzet voor bescherming van de IJsvogel. Actierapport 4. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Harder, J. 1999. Broedende ijsvogels terug in het Gooi en de Vechtstreek. *Korhaan* 33: 115-116.
- Meijer, R. 1995. Broedvogels van de Biesbosch; ontwikkelingen van de broedvogelbevolking, 25 jaar na een nieuwe start. Vogelwerkgroep Biesbosch/Staatsbosbeheer regio Brabant West, Tilburg.